

SZÉPIRODALMI

FIGYELŐ.

49-ik szám.

Szerkesztői szállás,

hová a lap szellemi részét illető küldemények utasítandók: Üllői-ut és 3 pipa-utca sarkán 11-ik szám.

Megjelenik e lap csütörtökön.

Előfizetés helyben házhoz hordva, vidéken postai szétküldéssel, félévre 5 ft. egész évre 10 ft.

Kiadó hivatal,

hová az előfizetési pénzek s minden a lap anyagi részét illető dolgok utasítandók: Egyetem-utca 4-ik szám.

MÉGIS VALAMI A FORDÍTÁSRÓL.

IV.

(Folytatás.)

Hadd kössem szöveghez elmélkedéseimet. — Kazinczy Ferencz B. Ráday Gedeonhoz intézett előszavában, melylyel „Gessner idylliumai“ fordítását bemutatja, igazságot igyekszik szolgáltatni a természetes magyar nyelvnek, eredeti használásában. „Milyen édességgel“ — úgy mond — milyen velősen, milyen pompás méltósággal ír a Magyar ha nem majmol, akár versbe kívánjuk, akár prózába! De mihelyt fordításról van a szó, elhalványul a színezet, halljuk: „A fordításokkal éppen ellenkezőképpen van a dolog. Minden sorban elakad a fordító s kétségeskedik benne, ha az Idiotismust áldozza-e fel az Energiának vagy az Energiát az Idiotismusnak?“ Csak képzelt baj, új irodalmunk tisztelt Nestora, szent árnyék! Egy kis elemzés tüstént kimutatja.

Legelsőben is vegyük észbe, hogy e helyen az „Idiotismus“ nem azt teszi, a mit közönségesen szoktunk alatta érteni, t. i. bizonyos nyelv, — s itt jelesen a mi nyelvünk — saját szólásformáit, még pedig mondatokra vonatkozólag; hanem azt az igazi magyar vagy magyar zamatu szót, vagy ha ilyen, véleményünk szerint eléggé kifejező értelmű nincsen, szócomplexust, mely aztán az eredeti szó értelmének megfelelően. Kétszázik ez a mindjárt következő megkülönböztetésből, mely abban az esetben áll elé, ha — szerinte — az „Energiát feláldozzuk az Idiotismusnak:“ „a fordítás“ — így szól — vagy vizizú s elveszti eredeti tüztét; vagy erőltetett, homályos és izetlen.“ Az első to-

vábbá így magyarázza: „Az eredeti tiszta-ság érthetlen csevegéssé, a praecisio hossz-szas hideg periphrasissá változik el.“ A másodikat így: „új faragású szók és szóllások sértegetik a fület; s a jobbakon is idegen íz esmerszik.“ *) Irodalmunk ősz bajnoka tehát, midőn még fekete fürtökkel s ifjui erővel a fordítói pályára lépe, csak két bevett módját látta annak, melylyel a fordító segíthetett magán, ha oly idegen szóra bukkant, melyet igazi vagy képzelt „energiá“-jában, magyar szóval kifejezni nem birt. Vagy szó-complexussal — mondhatni értelmezéssel vélte ezéjét érhetni, minek következtében perse, hogy a fordítás helyett periphrasis jött létre s szabatoságnak s még — az értelmezés daczára — az értelmességnek is el kellett veszni. Vagy pedig új szót faragott **).

Kazinczynek a szükségben segítő két mód

*) Irodalmunk történelmének ismerői emlékeztetése-men kívül is fogják tudni, hogy K. elméje előtt e jellemzésben legfőképp Barczafalvi Szabó Dávid képe forgott, ki-nek magyar (!) „Szigvart“-ját épen azon tájban a Kassai magyar Muzeumban szintoly keményen mint igazságosan bírálta. „Sehnsüchtiger Blick“ = egybe elnyelhetném formálag áhítózó tekintet: „ime a nemesak „hosszas, hideg“ de nevetséges periphrasis is. Concert = muzsikadalom, Menuet = apródi pedig igazán „fülsértegető“ szólások, mert szóknak vétek volna nevezni, ámbár kisebb bun mint a „távírák“-ot — akár mit mond Bocotia!

**) Megint tudjuk mindnyájan, mennyire változott K. nézete ez ágában. Utoljára oda jutott, hogy idéztem előszavára szintoly arczipulással tekinthetett, mint művészetű későbbi időszakaiban Beethoven az első sonátáira s septuorjára. Mind a ketten egyforma igazságtalansággal maguk iránt.

helyett egy harmadikat vett vala fel. „Én nékem úgy látszik“ írja tovább az idézett helyen, „hogy ezek a fogyatkozásai (Mängel) s nevezetesen az érthetlensége sok fordításunknak gyakorta az idegen szónak szükségtelen s nagyobb részint káros kerüléséből származik. Erőlködve akarunk mindent magyar szóval kitenni s elfelejtjük megfontolni, ha (-vajjon) „ezen új elnevezés által nem vesz-e az értelem, az energia, az idioszmus? — Én itt fülelmet s a külső Nemzetek példáit választottam vezérimnek. Széltében élek mind addig az idegen szókkal, ahol ki nem kerülhetem, míg helyettek ugyanazon értelmű magyar eredetűt s hangzásut nem találok.“

No már én, kit egyfelől néhány domidoctus, másfelől szerfeletti eruditioja miatt szédelgő fejű más egyén „impuristá“-nevez, ha időben nem, de buzgóságban bizonyosan a legelső sorban állok e harmadik mód ellen tiltakozók közt. Csak különböztessük meg: a nyelvnek nem a tudományos, hanem abban a használatában, melyet én per synecdochen *költőinek* nevezek, Humboldt pedig „szónokinak“ *). De épen e tekintetben nem kisebb tüzzel, még többek társaságában s minden nagyobb régi és új költőnk gyakorlati nyomatékával biztatva mondok ellent a második mód u. m. a faragott szók használatának. És e pontban már nem hiszem, hogy állításom alkalmat adjon czáfoló paragraphusnak a „Visszatekintés“ ezutáni folytatásában. Tisztába hozva, tölem kitelhetőleg, a tényállást, bátran fel merem állítani a dilemma két szarvát imigy: Vagy olyan kemény fonatu a gordiusi „csomó“ (K. metaphora), hogy reményvesztetten „késsel kelljen nyulni fejtéséhez:“ és ez esetben az Alexanderféle műtéteknek mind a három mozzanata oly szerencsétlen, hogy a szétvagdalt szíj darabjainak „soha“ — mint a népdal mondja, — „senki hasznát nem veszi:“ egyenesen mondva, így jó fordítást

*) „A nyelv“ írja H. „egyszersmind képmás (Abbild) és jegy (Zeichen), nem egészen a tárgyak behatása terméke, és nem egészen a beszélő önkénye származéka. — Ha a nyelvnek e kétféle használatát akarjuk osztani oly nemekre, melyek merőben választják külön, mint a valóságban történhetik, az egyikét a tudományosnak, másikat a szónokinak nevezhetjük. Az első egyszersmind az üzleteké, a másik az életé az ő természetes viszonyaiban.“ L. Ueber das vergleichende Sprachstudium. W. v. Humboldt's gesammelte Werke. III. 264—265 lap.

még csak nem is képzelhetni. Vagy pedig, mint feljebb is állítám, nem oly kétségbeejtő a baj és hihetőleg jól alkalmazott diplomatiával is kimenekülhetni a szövevényből. Kisértsük meg.

A szavaknak tulajdonított „energia“ mint oly sok más dolog széles e világon, kétféle: tárgyas és alanyi. A mi az első osztályt illeti, mivel úgy is már nyakig vagyunk Humboldtban, hadd beszéltessem ezt is vele el: „A nyelvekben érzéki szemlélettől vett némi szót felhasználnak bizonyos szellemi fogalom jelelésére. Ezt a szellemi fogalmat aztán feldolgozzák, szétbontják, ide vagy oda alkalmazzák. Mind abban, a mivel a fogalom gyarapszik, részesedik a szó is; (módosított értelmei) igaz, hogy kapcsolatban vannak eredeti jelentésével, de ez a kapcsolat legnagyobbára csak annyiban áll, hogy az alkalmazott és az eredeti fogalmat együtt gondolták. Maguk magukban csak megfértek együtt, de az eredeti nem kényszerítette az elmét arra, hogy az alkalmazottra menjen át.“ Röviden csak oda megy ki a dolog, hogy szellemi fogalmat kifejező szónak bizonyos nyelvben különböző jelentései vannak, s szélesen széttekintve s egyszersmind közelebbről vizsgálva akár ki meggyőződhetik róla, hogy a fogalomnevekre nézve ez az eset a leggyakrabbi. A szónak, hogy úgy mondjam, philologiai történelme által fejlett és egy alak alá gyűlt jelentései csoportját nevezhetni a szó tárgyas energiájának. Midőn már valaki fordítása közben egy ily szóra akad, ha azt a nyelvet, melyből fordít, igen jól érti, ama szó minden jelentéseit együtt el tudja gondolni, s innen csak egy lépés arra a hiedelemre, hogy hát el is *kell* gondolnia, sőt forditmánya olvasójával is el *kell* gondoltatnia. Dehogy kell, dehogy kell! Írásban és beszédben legelső, legfőbb törvény a szabotosság. Író és szónok a ki minden szavát úgy tudja választani, hogy nemcsak azt mondja, a mit akar, de *) olvasójával vagy hallgatójával is azt képzeltesse, azt gondoltassa, a mit akar, a legnagyobb mértékben igényli s nyeri is meg bámulatunkat. Ezt a célt azzal a kívánnal, hogy a használt szónak az illető mondatban tartozó és nem tar-

tozó minden értelmét össze és együtt gondoljuk, megegyeztetni teljes lehetetlen. A ki netalán ezt követelné, calembourgot vagy rebust szerkesztene, de értelmes, komoly mondatot sehogy sem. A mi hát az eredeti írónak sem célja sem kötelessége, mikép lehetne az a fordítónak? Illusztrálom egy vastag példával. *Board* angolul eredetileg deszkát teszen. Az élet e fogalmat „feldolgozta, alkalmazta,” a szó részt vett mindezekben, s így maradt meg a deszkából készült asztal kifejezésére is a *board*. Az asztalt tanácsnokok ülik körül, s a belőlök álló hivatalos testületre megint átment a *board* nevezet. Még e nem elég, a hajó fedélzete be levén deszkázva, elsajátítá magának a *board*-ot s a „pars pro toto” figuránál fogva a *board* még hajót is tesz. Lássa más, de én nem teszem fel az angolról azt a bolondságot, hogy mikor a *board* szót leírja, azt kívánja vagy várja olvasójától hogy a *board* jelentéseinek egész panorámája vonuljon el imennek elméje előtt. Sőt neki magának sem jut esze ágába is azon egyen kívül, mely egyenest jelen céljára szolgál. Épen mint midőn a magyar azt mondja: „le ment a nap” sem neki, sem a kinek mondja nem ötlük rendszerént eszébe, hogy „nap” nemcsak *sol*-t hanem *dies*-t is tesz. Hát aztán érdemelne-e kevesebbet, mintsem hogy tutor-ság alá vessék, az a fordító, a ki ezt: „he went on board” nem merné így fordítani: „hajóra ült;” mert „went” nem azt teszi, hogy ült, hanem *ment*, és mivel „hajó” szóban nincs meg a deszka, asztal, tábla, szék, hivatal és fedélzet jelentés mind együtt. Hát ha még töprenkednék is rajta, hogy oly szót leljen vagy gyártson, mely a *board*-nak mindezeket az értelemeket magába foglalja avagy csak eszünkbe juttassa? Bizony, bizony; én legalább, tűnődném, hogy Zwangsjackét készíttessenek számára, ne hogy kárt tegyen maga magában. Jaj! de csak csínynyán a Zwangsjackével! azt sugja emlékezetem, mert ime egy élő példa a sikertelen kapdosás és futkorászás a „gène”-t kitevő magyar kifejezés után. Ennek van bezzeg tárgyias energiája! még különb mint a „board”-nak. De minden jelentései s az általuk jelelt vagy rajzolt állapotok a szűk köntöstől s csizmaszorítástól fogva a kalap szé-

gyenlős forgatásáig, az akadályozástól fogva az alkalmatlanságig, a tartózkodástól az átállásig vagy restellésig magyarnál és francziánál szélitiben s egyaránt meg vannak. Vegyük elé a francia akadémia szótárában a „gène” alá rakott példák egész sorát: egyetlenegy sem lelünk melyet egész erejében ki ne lehetne magyarul fejezni; perse mindig más más szóval*). Hanem azok az „energiás” legények azt követelik, hogy azon egy szóval fejezzük ki; én pedig nem huzom vissza szavamat s azt a követelést most is legkimélőbbben balgának nyilvánítom**). De elég most erről ennyi***) mint a miből kitetszik az is, hogy a szónak jelentésbeli gazdagsága tulajdonképp a nyelv szegénysége. Áttérek tehát az alanyias energiára.

BRASSAI.

(Folytatjuk.)

*) Magyarul jól tudó franczia még is mindeniknél kitálná, hogy abban „gène” van lefordítva, s ezzel fordítva vissza francziára. „Derjenige der die Sprache kennt, muss bei einer guten Uebersetzung zu erkennen im Stande sein, welches Wort im Texte steht” azt mondja Humboldt; de e végre nem szükség, valamint nem is lehet, hogy minden eredeti szó csak egykép legyen a fordításban kitéve.

**) Azokban az esetekben, melyekben ilyes nézet uralma alatt a szógyártást nem csak megkísérették — (nem kísérelték, mi a pártfogokhoz hasonló szórnyeteg) hanem végre is hajtották, maga az élet leütötte lábáról a gyarló elméletet. Ott a „jellem,” bizonyos határok közt valóban üdvözlendő új szó; de a *character*-nek minden alkalmazásában való kifejezésére csakugyan nem használhatni. S mi minden történt vele? Minden kalandait elmondani bajos is, nem is ide való lenne. De kettőt még is megemlítek. Egyszer összevissza zavarták a sokkal szerencsétlenebb jelleggel s aztán sateltest állítottak melléje a minden rosszszálon alól való „ismérv”-ben. Hú! még a hátam is borsódzik belé!

***) Lássuk azonban minő tanácsot ad a fordítónak ily esetekben Humboldt, közelebből idézett passusát folytatva: „A fordítónak már most csak két út közt van választása, de csak egyiken indulhat meg jó sikerrel. Vagy az eredeti fogalomnak megfelelő szót kell a maga nyelvben felkeresnie, vagy az alkalmazásaihoz szabottat. Ha az elsőt választja, commentár kell hozzá, hogy megértsék. Mert mivel az ő nyelvben az eredeti fogalmat nem gondolták az ő különböző alkalmazásaiban, hát ezek az alkalmazások nem is juthatnak eszébe senkinek. Ha ez a körülmény a másik utra kényszeríti térnie, a philosophiai éles-ség és mélység nagy kárára két más bajba jut. Egyszer az alkalmazott különböző fogalmaknak az eredetiben való öszvetalálkozása vész el, s azon kívül külön mindenikben az a szinezet, mely ebből az öszvetalálkozásból származik.” Ime mily nehezen válik meg egy Humboldt is a szócultustól, és majdnem visszavonja azt a mit a szövegben idézett soraiiban megenged. Csakhogy utolsó szavaiban nem a tiszta eszt, világos gondolkodású Humboldt, hanem a mélység üregébe is mélységet vajú german (vagy mint most vették fel: árja) ivadék beszél. Ennek ugyanis Benfey híres nyelvész szerint az a jellemvonása, hogy soha sem elégszik meg a szó becsületes, tiszta, határozott értelmével, hanem még egy másodikat is kurkász mögötte. Ipse dixit